

Народження Третього Райху

Безпосередньо напередодні появи Третього Райху, Берлін охопила га-рячкувата напруга. Майже для кожного було очевидно, що Ваймарській республіці настав кінець. Уже більше року вона швидкими темпами занепадала. Правління генерала Курта фон Шляйхера, який подібно до свого попередника Франца фон Папена мало переймався Республікою і ще менше демократією у ній, і так само був призначений Канцлером за президентським указом без участі парламенту, добігло кінця по п'ятдесяти семи днях його повноважень.

У суботу, 28 січня 1933 р. його зненацька усунув з посади старий Президент Республіки, фельдмаршал фон Гінденбург. Адольф Гітлер, лідер націонал-соціалістів, найбільшої політичної партії Німеччини, вимагав для себе посади Канцлера демократичної Республіки, яку він заприсягнувся знищити.

У ті доленосні зимові вихідні столицю переповнювали найнеймовірніші чутки про те, що могло б статися, і найтривожніші з них, як це зазвичай і буває, не були безпідставні. Передавали, що Шляйхер у змові з генералом Куртом фон Гаммерштайном, командувачем Сухопутних військ, за підтримки Потсдамського гарнізону готовили державний переворот, метою якого був арешт Президента і встановлення військової диктатури. Говорили про нацистський путч. Берлінські штурмовики, за підтримки нацистських симпатиків у поліції, мали захопити Вільгельмштрасе, де розташовувався президентський палац і більшість міністерств. Подекували також про загальний страйк. У неділю, 29 січня сто тисяч робітників зібрались у Люстгартені у центрі Берліна, щоб висловити незгоду з призначенням Гітлера Канцлером. Один з іх лідерів намагався зв'язатися з генералом фон Гаммерштайном, щоб домовитися про спільні дії армії і робітничих організацій у разі, якщо Гітлера оголосять головою уряду¹. Колись, у 1920 р. під час Каппівського заколоту, загальний страйк уже врятував Республіку після того, як уряд утік зі столиці.

Майже всю ніч з неділі на понеділок Гітлер ходив сюди-туди своєю кімнатою у готелі «Кайзергоф» на Райхсканцлерпляц, розташованого лише в кількох кварталах від Райхсканцелярії². Незважаючи на знервованість, він був твердо переконаний, що його час настав. Близько місяця він вів таємні перемови з Папеном та іншими лідерами консервативних правих сил. Гітлер змушений був піти на компроміс. Йому не дозволяли створити виключно нацистський уряд. Але йому дозволяли стати Канцлером коаліційного уряду, члени якого (вісім з одинадцяти не були нацистами) погоджувалися з ним щодо ліквідації демократичного Ваймарського режиму. Здавалося, що на його шляху стоятиме лише літній непохитний Президент. Уже 26 січня, за два дні до цих вирішальних вихідників, сивоголовий фельдмаршал сказав генералові фон Гаммерштайну, що він «жодним чином не збирається робити того австріяка-ефрейтора ані Міністром оборони, ані Райхсканцлером»³.

Проте під впливом свого сина, майора Оскара фон Гінденбурга, а також Отто фон Майнера, президентського статс-секретаря, Папена та інших учасників палацової камарилі, Президент, нарешті, поступився. Йому було 86 років, і вік давався візнаки. У неділю, 29 січня після обіду, поки Гітлер пив каву з тістечками у компанії Геббельса та інших попілчників, до них увірвався Герман Герінг, Президент Райхстагу та друга після Гітлера особа у нацистській партії, і впевнено сповістив, що завтра Гітлера призначать Канцлером⁴.

Близько полуночі у понеділок, 30 січня 1933 р. Гітлер під'їхав до Райхсканцелярії на зустріч з Гінденбургом, яка виявиться доленоносною для самого Гітлера, для Німеччини і для всього світу. Геббельс, Рем та інші нацистські лідери з нетерпінням визирали крізь вікна «Кайзергофа», поглядаючи на двері Райхсканцелярії, звідки невдовзі мав вийти фюрер. «Ми мали побачити, чи все пройшло успішно, за його виразом обличчя», — занотовував Геббельс. Проте вони все одно не були впевнені. «Наші серця переповнювали сумніви, надія, радість і зневіра, — нашвидкуруч записав Геббельс у своєму щоденнику. — Ми надто часто розчаровувалися, аби широко повірити у це велике диво»⁵.

За кілька хвилин вони стали свідками дива. Чоловік з вусиками, як у Чарлі Чапліна, який замолоду був волоцюгою у Відні, невідомий солдат Першої світової війни, знедолений у Мюнхені у перші суворі повоєнні дні, дещо комічний провідник «Пивного путчу», цей яскравий оратор, який був навіть не німцем, а австріяком, і якому на той час виповнилося лише 43 роки, щойно склав присягу як Райхсканцлер Німеччини.

Він проїхав машиною кілька сотень метрів до «Кайзергофа» і невдовзі возв'єднався зі своїми вірними товаришами: Геббельсом, Герінгом, Ремом та іншими брунатносорочечниками, які допомагали йому на тернистому шляху до влади. «Він нічого не говорить, і ми всі теж мовчимо, — записав Геббельс, — але його очі повні сліз»⁶.

У той вечір від заходу сонця і далеко за опівніч несамовиті від щастя нацистські штурмовики марширували велелюдною ходою зі смолоскипами, аби відсвяткувати цю перемогу. Десятками тисяч вони виходили організованими колонами з глибин Тіргартену, проходили під тріумфальною аркою Бранденбурзьких воріт і йшли далі до Вільгельмштрасе. Їхні оркестри під гучні удари барабанів ревіли старі маршеві мелодії, їхні голоси виводили нову «Пісню Горста Весселя», а також мотиви, такі ж старі, як і сама Німеччина, їхні грубі черевики голосно відбивали ритм на бруківці, вони високо здіймали смолоскипи, які вервежками полум'я освітлювали ніч і запалювали захватом спостерігачів на узбіччі, що вигукували вітання. Гінденбург спостерігав за ходою юрми з палацового вікна, відбиваючи цілком ритм військових маршів, очевидно, втішений тим, що нарешті обрав Канцлера, здатного вдихнути у людей справжній німецький дух. Сумнівно, чи старий, що потроху впадав у слабоумство, мав хоч якесь уявлення про те, якого монстра він випустив у той день. Невдовзі Берліном почала поширюватися історія, найімовірніше, вигадана, що під час параду він озорнувся на старого генерала і сказав: «Я і не знав, що ми захопили стількох російських полонених».

Лише в одному кроці звідти по Вільгельмштрасе у прочиненому вікні Райхсканцелярії стояв сам Адольф Гітлер, не тямлячи себе від захвату і радості, пританьковуючи, викидаючи руку вперед у нацистському привітанні, усміхаючись і голосно сміючись, аж доки йому на очі знову не наверталися слози.

Один іноземний спостерігач дивився того вечора на процесію із зовсім іншими почуттями. «Річка вогню пропливла повз французьке посольство, — писав посол Андре Франсуа-Понсе, — звідки я, з важким серцем і поганими передчуттями, дивився на її світлоносний початок»⁷.

Утомлений, але щасливий, Геббельс приїхав додому лише о третій годині ночі. Перед тим як піти відпочивати, він написав у щоденнику: «Це майже як mrія... як казка... Новий Райх народився. Чотирнадцять років роботи завершилися перемогою. Німецька революція розпочалася!»⁸.

Третій Райх, що народився 30 січня 1933 р., за словами Гітлера, мав протривати тисячу років⁹, і нацисти часто називали його «тисячолітнім Райхом». Насправді ж, він проіснував дванадцять років і чотири місяці, але за цей короткий в історичній перспективі спалах часу він викликав на землі вибух небачених до того жорстокості і руйнацій. За той час німці піднеслися до владних висот, яких вони не сягали от уже тисячу років, стали єдиними володарями Європи від Атлантики до Волги, від Північного полюса до Середземномор'я, а за тим поринули на самісіньке дно руйнувань і спустошення, коли завершилася світова війна, яку їх держава так холоднокровно розв'язала, і упродовж якої вони запровадили на завойованих землях режим терору, що за підрахунками людських жертв і шкоди, завданої людському духу, перевершив усі варварські навали попередніх часів.

Чоловік, який заснував Третій Райх, який правив ним жорстоко і з неабиякою хитростю, який підніс його на такі запаморочливі висоти, а потім призвів до такого жалюгідного кінця, був беззаперечним, хоч і лихим, генієм. Безсумнівно, він знайшов у німцях, якими їх за попередні століття зробили досвід і загадкове провидіння, природний інструмент, який він зумів пристосувати під свої злі наміри. Проте без Адольфа Гітлера, наділеного демонічною вдачею, незламною волею, моторошною інтуїцією, холодною жорстокістю, неабияким інтелектом, нестримною уявою і (аж до самого кінця, коли, сп'янілий від влади й успіху, він перехитрував самого себе) дивовижною здатністю керувати людьми і ситуаціями, ніколи б не було Третього Райху.

«Це один з найяскравіших прикладів, — як казав видатний німецький історик Фрідріх Майнеке, — виняткової і неперебачуваної ваги особистості в історичному житті»¹⁰.

Декому з німців і, безперечно, більшості іноземців здавалося, що до влади в Берліні прийшов шахрай. Для більшості ж німців Гітлер був (чи невдовзі буде) наділений аурою правдиво харизматичного лідера. Вони були готові сліпо йти за ним упродовж наступних дванадцяти бурених років так, ніби він мав якийсь божий дар.

1.1. ПРИШЕСТЯ АДОЛЬФА ГІТЛЕРА

Зважаючи на походження і ранні роки життя, важко собі уявити більш непідходящу кандидатуру на спадок Біスマрка, імператорів з династії Гогенцоллернів і Президента Гінденбурга, ніж цей австріяк селянського походження, народжений о пів на сьому вечора 20 квітня 1889 р. у скромному заїзді «Цум Поммер» у містечку Браунау-на-Інні, що на кордоні з Баварією.

Місце народження на австрійсько-німецькому кордоні виявилося вирішальним, оскільки вже з ранніх років життя, ще юнаком Гітлер захопився ідеєю, що між цими двома німецькомовними народами не має бути кордону, і що вони належать до одного Райху. Це його переконання було настільки сильним і тривалим, що у 35 років, коли він сидів у німецькій в'язниці, диктуючи книжку, що стане керівництвом для Третього Райху, вже у перших її рядках ішлося про символічне значення місця його народження. «Моя боротьба» починається цими словами:

Щасливим знаменням видається мені тепер той факт, що доля призначила мені місцем народження саме містечко Браунау-на-Інні. Адже це містечко розташоване саме на кордоні двох німецьких держав, об'єднання яких принаймні нам, молодим, здавалося і здається тією заповітною метою, якої потрібно домагатися всіма засобами... це невелике прикордонне містечко здається мені символом великої місії.»